

Různé metody zjišťování skutkového stavu v právu oproti jiným vědním oborům

Different Methods of Determining Facts of the Case in Law Compared to other Scientific Disciplines

Tomáš Čuda*

Okresní státní zastupitelství v Děčíně, státní zástupce, Děčín

Abstrakt

Článek pojednává o specifických metodách zjišťování skutkového stavu zejména v trestním právu oproti jiným vědním oborům a na to navazujícím způsobem vysvětluje případné důvody pro zdánlivě odlišné rozhodnutí úředníků, policistů, státních zástupců či soudců od znalců, kteří v dané kauze vyhotovili znalecký posudek. Výstupy článku se dají aplikovat na jakoukoliv trestnou činnost. Svými příklady se zaměřuje zejména na metody posouzení věci trestné činnosti v dopravě, okrajově ovšem též ve zdravotnictví. Metody trestního práva jsou svázány přísnými kritérii postupu v pochybnostech ve prospěch obviněného, ze kterého plyne zcela odlišný přístup v objasňování skutkového stavu, který nemusí být v souladu s metodikou znaleckou. Na třech příkladech článek postupně popisuje zásadu umělé izolace jevů jakožto zásadní metodu trestního práva pro zjišťování příčinné souvislosti, včetně odlišností této metody od metod vlastních jiným vědním oborům. Článek je nedoslovnou citací příspěvku autora z konference soudních znalců Expert forensic science dne 26.–27. ledna 2023 v Mikulově.

Klíčová slova: metody zjišťování skutkového stavu, teorie umělé izolace jevů, occamova břitva, dopravní nehoda, trestní právo, znalectví, znalecký posudek, příčina dopravní nehody, trestní proces, zavinění.

1. ÚVOD

Článek si klade za cíl vysvětlit, proč policisté, advokáti, státní zástupci, soudci, či jiní, zdánlivě nerozhodnou v souladu s odborným hodnocením skutku podaným znalcem ve věci. Jako dovětek názvu by se proto hodilo dodat: „*aneb proč právníci občas neposlouchají znalce*“. Je předmětem častých disputací a nedorozumění mezi těmi, kdož o skutecích podávají zprávy odborné, a těmi, kteří o skutecích rozhodují v otázkách právních, co je a není příčinou a které jednání je a není postižitelné právem.

Dodáno do redakce: 15. 6. 2023

Recenzní řízení: od 21. 6. 2023 do 21. 6. 2023

*Korespondenční adresa: tcuda@osz.dec.justice.cz

Abstract

Article deals with specific methods of determining facts of a case in criminal law compared to other scientific disciplines and explains occasional reasons for seemingly different decisions of clerks, policeman, prosecutors or judges contrary to experts that drew up their expert evaluation of the case. Outcomes of the article can be applied on any criminal cases. By examples, the article focuses on methods of determining facts of criminal cases, especially traffic accidents, but also healthcare. Criminal law methods are bound by strict criteria of „beyond reasonable doubt“ principle, which is a completely different principle in comparison to methods of other scientific branches. Based on three examples article gradually describes „phenomenon isolation method“, that is fundamental for criminal law and compares it to other methods typical for other scientific fields. Article is close to literal quotation of oral contribution of its author to Expert forensic science conference that took part on 26.–27. January 2023 in Mikulov, Czechia.

Keywords: methods of determining fact of the case, phenomenon isolation method, occam's razor, traffic accident, criminal law, expert forensic science, cause of traffic accident, criminal process, actus reus, mens rea.

Na třech příkladech proto snad vysvětlím, proč i já občas zdánlivě neuposlechnu znalce.

2. OCCAMOVA BŘITVA

Právo, a zejména právo trestní, stojí na základní zásadě *in dubio pro reo*, v pochybnostech ve prospěch věci, která znamená, že veškeré skutkové okolnosti je nutno interpretovat způsobem prospívajícím obviněnému / tomu, vůči komu se vede řízení. Z této

DOI: <http://dx.doi.org/10.13164/SI.2023.1.70>

poněkud extrémní zásady vyvěrá i metoda zjišťování skutkového stavu nazývaná zásadou **umělé izolace jevů**. Zásada **umělé izolace jevů** posuzuje celkový skutkový stav na základě jeho jednotlivých dílčích jevů, kterým je možno přiřadit hodnocení, zda jsou v souladu či v rozporu s právem. Tím se značně právo odlišuje od jiných vědních oborů, které „své“ metody zjišťování skutkového stavu mají podstatně méně přísné co do jejich kredibility. Není možno těmto oborům nižší kritéria vytýkat, jsou zcela přirozená. Pokud by historikové měli být na své zdroje stejně přísní jako právníci, neměli bychom dějiny.

Příkladem z opačného spektra oproti zásadě **umělé izolace jevů** je logicky úsporná **occamova břitva**. **Occamova břitva** postuluje, že nejjednodušší vysvětlení je vysvětlením správným a možné příčiny je nežádoucí množovat více než na nezbytně nutné. Tím je v přímé kontradikci s umělou izolací jevů, která naopak veškeré příčiny žádá náležitě popsat a případně logickou úvahou vyloučit jakožto možnou příčinu následku. Přesto ovšem znalec podávající znalecký posudek ve věci může metodu **occamovy břitvy** uplatňovat, neboť může jít o legitimní prostředek objasňování skutkového stavu, vlastní danému vědnímu oboru.

Podílel jsem se na rozhodování trestní věci vedené proti obviněné matce ze skutku zkráceně spočívajícího v tom, že údajně poměrně krátce před smrtí přestala krmit své dítě, kojence trpícího zároveň průjmem, který vlivem dehydratace zemřel. Znalec ve věci provádějící soudní pitvu zcela jednoznačně jako závěr o příčině úmrtí dítěte uzavřel, že dítě zemřelo na dehydrataci. Matka byla ovšem obžaloby zproštěna. Ve věci kromě daného znalce byl slyšen též znalec z oboru pediatrie. Tento znalec uvedl, že podle diferenciální diagnosy je pravdou, že tam, kde je medicínsky zjištěna jiná příčina, není možno diagnostikovat syndrom náhlého úmrtí kojence. Podle akademické definice při zjištění jiné možné příčiny úmrtí dítěte je vyloučena klasifikace náhlého úmrtí kojence. Taková kategoričnost ovšem neodpovídá jeho zkušenostem klinika, kde se může objevit souběh několika faktorů. Úbytek váhy kojence o 10% je indikací k odvozu dítěte do nemocnice, nejde ovšem o akutní ohrožení života. To nastupuje až za hranici 15%, proto dehydrataci jako příčinu smrti zpochybňoval, u dítěte 15% úbytek na váze zjištěn nebyl. Zejména podtržená část textu zcela jednoznačně uplatňuje metodu **occamovy břitvy**. Akademická paradigma zjištění příčiny úmrtí kojence tuto metodu jednoznačně uplatňuje, jde-li o možný syndrom náhlého úmrtí kojence.

Ve věci též byly opatřovány další důkazy. Matka své dítě do té doby řádně krmila, dokonce je přerušovala. Na pokyn pediatra několik dnů před událostí počala vůči dítěti uplatňovat určitý časový režim spánku, krmení atd. Dítě kvůli přerušování trpělo též lehkým průjmem. Oproti tomu o syndromu náhlého úmrtí kojence podle pediatra svědčilo naplnění většiny rizikových faktorů vyjma mužského pohlaví, tedy spánek společně s rodiči, na měkké podložce, v pozici na boku, předčasný porod z matky kuřačky, pobyt v zakouřeném prostředí. Přesné mechanismy vzniku náhlého úmrtí kojence pak nebyly lékařskou vědou zcela objasněny.

A tak navzdory tomu, že znalecký posudek ve věci byl přijat i s prezentovaným závěrem, že příčinou úmrtí kojence byla dehydratace, nebyl opatřen žádný revizní znalecký posudek, neboť i konkurenční názor uznával, že *de lege artis medicinae* není možno tvrdit, že kojeneček nezemřel náhlým úmrtím kojence, nebyl znalecký závěr o dehydrataci pro trestní právo natolik jednoznačný a vylučující jiné možné příčiny úmrtí, aby na základě něho byl

učiněn závěr o trestném činu matky spočívajícím v zanedbání péče o své dítě.

Byť si tedy v tomto případě lékařská věda vytvořila racionální a z medicínského pohledu legitimní systém, kterým diagnostikuje syndrom náhlého úmrtí dítěte, není tento systém natolik nezpochybnitelný, aby z něho samotného, bez dalších důkazů nebo dokonce s dalšími důkazy v rozporu, mohl soud konstruovat příčinnou souvislost mezi jednáním obžalované a následkem spočívajícím v úmrtí jejího dítěte.

Byť je soud co do odborných skutkových závěrů vázán na odborné posouzení znalců, tato skutečnost jej nezabývá povinnosti zkoumat, jakým způsobem přistupuje daná odbornost k vyvození svých závěrů. Pokud závěry nejsou vyvozeny objektivně nad míru rozumných pochybností, ale jsou výsledkem odborného paradigmatu, tedy dohodě mezi odborníky o tom, jakým způsobem budou na určitý jev nahlížet, nelze o takové závěry, stojí-li osamocené v neprospěch obžalované, nekriticky převzít jejich skutkový závěr, neboť by došlo k porušení zásady *in dubio pro reo*.

Obdobně se pak vyjadřuje i rozsudek Vrchního soudu v Praze z 24. 9. 2015, sp. zn. 2 To 75/2015, podle kterého: *Znalecký posudek, popř. odborné vyjádření, hodnotí soud podle zásady volného hodnocení důkazů stejně jako jakýkoli jiný důkaz. Podle zásady iura novit curia (soud zná právo) však nesmí zdůvodněný názor znalce (resp. odborníka) nahradit vlastním, v podstatě laickým, názorem. V případech, kdy nelze ani po vyčerpání všech relevantních důkazů s jistotou určit, která z více reálných variant odpovídá skutkovému stavu věci, je třeba zvolit tu, která je pro obviněného nejprůzračnější.*

3. UMĚLÁ IZOLACE JEVŮ

Oproti výše uvedené metodě v právu stojí jako zásadní metoda objasnění zavinění tzv. umělá izolace jevů. **Umělá izolace jevů** zkoumá veškeré možné verze skutkového děje, jejichž jednotlivé jevy je možno posoudit, zda jsou: *v souladu se zákonem / v rozporu se zákonem*, a na základě změny jejich pravdivostní hodnoty zkoumá, zda tím došlo či nedošlo k následku, který je předmětem právní ochrany. Tato zřejmě ne zcela srozumitelná definice v sobě skrývá poměrně jednoduchý myšlenkový experiment.

Vezměme dopravní nehodu na křižovatce s hlavní a vedlejší silnicí. Po hlavní silnici jede žena, z vedlejší silnice vyjíždí muž. Muž ženě nedá přednost v jízdě, vozidla se střetnou. Příčinou dopravní nehody je tak nedání přednosti v jízdě mužem. Jde o jev, který je možno posoudit jako protiprávní, neboť nesplnil povinnost dát přednost v jízdě. Zároveň jde o příčinu dopravní nehody proto, že když by ženě přednost dal, k nehodě by nedošlo (otočení pravdivostní hodnoty jevu). Porušení povinnosti mužem je možno též popsat jako *conditio sine qua non*, tedy podmínku, bez které nelze / bez které by k události nedošlo.

Uvedené je možno zakreslit do jednoduché tabulky – tab. 1.

Tab. 1 Jedna příčina.

Tab. 1 One cause.

Jev skutkového děje	Následek
muž dal přednost v jízdě,	proto k nehodě nedošlo.
muž nedal přednost v jízdě	proto k nehodě došlo.

Příklad zkomplikujme. Muž nedá ženě přednost v jízdě. Maximální dovolená rychlost v daném místě ovšem byla omezena na 50 km/h, přičemž žena jela 90 km/h. Kdo je viníkem dopravní nehody? V daném případě již intuice může selhávat, často též selhávat. V posledních letech je patrný posun intuitivního hodnocení příčin dopravních nehod veřejností směrem k rychlosti.

V rámci myšlenkového experimentu zde musíme zkoumat dva příčinně relevantní jevy, jednak rychlost ženy, jednak přednost v jízdě muže. Když by muž ženě přednost dal, k nehodě by nedošlo. Když jí přednost nedal, k nehodě došlo. Jeho jednání tak jednoznačně příčinou nehody je. Když by žena nejela rychle, došlo by k nehodě? Na danou otázku musí odpovědět znalec oboru doprava. Pokud znalec odpoví, že když by žena jela jen maximální dovolenou rychlostí, mohla nehodě například bržděním předejít, pak bude žena zodpovídat za nehodu stejně jako muž. V takovém případě je nehoda spoluzaviněním ideálním (50/50), protože každá z osob mohla nehodě předejít tím, když by dodržela své povinnosti.

Jednotlivé řádky tab. 2 doporučuji číst jako větu. V tabulce jsou červeně označena jednání účastníků, která jsou protiprávní, zeleně pak ta, která jsou v souladu se zákonem. Z tabulky plyne již jednou uvedené, že když by oba účastníci dodrželi své povinnosti, k nehodě by nedošlo. Jednání obou dvou tak je podstatné pro vznik nehody. Oproti tomu jednání každého z nich samostatně k samotné nehodě nepostačovalo. Jde tedy o spoluzavinění ideální.

Tab. 2 je nutno číst tak, že toliko v případě, že dojde k následku dopravní nehody, je nutno se podívat na předchozí dva sloupce, kdo je jejím viníkem. V uvedeném řádku jsou červeně označeni oba jevy, tedy oba aktéři jsou viníky dopravní nehody.

Pakliže ovšem znalec odpoví, že i přesto, kdyby žena jela dovolenou maximální rychlostí, ke střetu vozidel by došlo, pak její jednání nemá podstatný vliv na nehodový děj, byť je případně odpovědná za přestupek, a za celou nehodu může pouze muž.

V relevantních řádcích 2 a 4 tab. 3, u kterých došlo k dopravní nehodě, je nutno si povšimnout, že pokaždé je následek vyvolán protiprávním jednáním muže. Jednání ženy ovšem bylo irelevantní, neboť ať již by svou povinnost dodržela nebo ne, k nehodě by došlo tak jak tak. Za nehodu proto odpovídá výhradně muž.

K této verzi příkladu je ovšem nutno uvést velké ALE. Tím je zásada *Lex non cogit ad impossibilia*, zákon nezavazuje k nemožnému. Znalec v daném případě musí též být dotázán,

zda bylo v technických možnostech muže ženu včas zahlédnout, rozpoznat a na základě toho se též rozhodnout a provést manévr nebo jeho přerušení tak, aby ženě přednost dal. Pokud se tedy žena vlivem o 40 km/h vyšší rychlosti bude v relevantní moment nacházet ještě za zatáčkou, do které muž nevidí, čímž mu zjevně **znemožní dát jí přednost v jízdě**, odpovědnosti muže za nehodu tím **zprostí**. Výsledkem pak bude, že za nehodu bude moci toliko po hlavní rychle jedoucí žena. Důvodem bude, že muž přednost v jízdě ženě dát ani nemůže, neboť ta se chová takovým způsobem, který technicky znemožňuje, aby muž dal či nedal přednost v jízdě. V takovém případě totiž není možno shledat, že by jí muž nedal přednost v jízdě v právním smyslu slova. Dát přednost znamená, že určitým způsobem reagujeme na podnět. Pokud tento podnět nepřichází (žena není vidět), nemohu povinnost porušit ale ani splnit.

Toto je tedy odpověď na případný dotaz, o kolik musí jet řidič na hlavní více, aby byl viníkem nehody, přestože mu někdo nedal přednost. V každé dopravní situaci tato rychlost bude odlišná, každou situaci je nutno hodnotit individuálně a v každém případě bude nutné položit znalci jednoznačné otázky, bez kterých by byl závěr o zavinění obtížný.

Komplikujme příklad dále. Co se pro znalce mění v případě, kdy rychle jedoucí žena bude policistka jedoucí policejním vozidlem se zapnutým majákem? Jednoduchá odpověď je nic. V zadání znaleckých úkolů se nic nemění. Maják může mít toliko vliv na posouzení rozpoznatelnosti jízdy ženy, obdobně i siréna. Samotná skutečnost, že jde o vozidlo s právem přednostní jízdy, ovšem na znaleckém zkoumání nemění ničeho. Již pojem „právo přednostní jízdy“ je zjevně otázkou právní, nikoliv skutkovou. Znalec v takovém případě má vzít v úvahu funkci majáků, sirény atd., samotná přednostní jízda tohoto vozidla je ovšem na posouzení právním, nemá být soudem opomenuta, znalce ovšem tato okolnost hodnocena být nemá potud, pokud siréna a majáky nemohly mít vliv na rozpoznatelnost její jízdy. Předstřetový pohyb vozidel je shodný s majákem i bez něho.

A ještě trochu komplikací. Co totiž v případě, kdy nás poslední příklad upravíme ještě tak, že žena s majákem jela 90 km/h po hlavní silnici, muž jí nedal přednost, ovšem žena užila majáky neoprávněně? Odpověď z hlediska znaleckého je totožná jako předchozí. Nic. Tato skutečnost znovu nemá být

Tab. 2 Dvě příčiny, verze první.

Tab. 2 Two causes, first version.

Verze prvního jevu	Verze druhého jevu	Následek
muž dal přednost a	žena jela do 50 km/h	proto k nehodě nedošlo.
muž nedal přednost a	žena jela do 50 km/h	proto k nehodě nedošlo.
muž dal přednost a	žena jela 90 km/h	proto k nehodě nedošlo.
muž nedal přednost a	žena jela 90 km/h	proto k nehodě došlo.

Tab. 3 Dvě příčiny, verze druhá.

Tab. 3 Two causes, second version.

Verze prvního jevu	Verze druhého jevu	Následek
muž dal přednost a	žena jela do 50 km/h,	proto k nehodě nedošlo.
muž nedal přednost a	žena jela do 50 km/h,	proto k nehodě došlo.
muž dal přednost a	žena jela 90 km/h,	proto k nehodě nedošlo.
muž nedal přednost a	žena jela 90 km/h,	proto k nehodě došlo.

soudem opomenuta, ovšem z hlediska znaleckého zkoumání skutkového děje nemění ničeho oprávněnost užití VRZ, stejně jako neoprávněnost užití VRZ.

Autor je v této části též nucen poznamenat, že článek zcela pomíjí další způsob zjišťování skutkového stavu, resp. jistou nastavbu umělé izolace jevů. Tou je nazýván princip gradace příčinné souvislosti, který přiznává jednotlivým jevům různou váhu. Gradace příčinné souvislosti je však mimo rámec daného článku, o tom až případně příště.

4. FAKTA PODSTATNÁ A NEPODSTATNÁ

Úvahy výše uvedené stran rychlosti oproti přednosti v jízdě často vyvolávají emoce. Proto jsem uvedený příklad též zvolil. Je přirozené, že se člověk v každém příběhu ztotožňuje s jednou nebo druhou stranou. Toto ztotožnění ovšem v případě zjišťování a objasňování skutkového stavu není na místě. Zjišťování příčin je vždy výhradně otázkou formální, racionální, logickou až necitlivou. Proto poslední příklad bude příkladem formální logiky, který si čtenář může vyzkoušet na sobě.

Mějme před sebou položeny 4 karty. Karty mají rub a líc. Vidíme líc, nevidíme však rub, neboť jsou položeny. Na prvé z nich je liché číslo, na druhé je sudé číslo. Na třetí kartě je samohláska a na čtvrté souhláska. Platí, že je-li na jedné straně karty liché číslo, na druhé straně je samohláska. Karty před námi leží podle obr. 1.



Obr. 1 Karty.
Fig. 1 Cards.

Otázka na čtenáře zní, kterou z karet obrátíme, chceme-li ověřit platnost pravidla, že lichá karta má na druhé straně samohlásku?

Bezesporu se mi čtenáře podařilo zmást. Aby čtenáři na odpověď nesklouzly oči, odpověď najdete v závěru příspěvku. Doporučuji s ní ovšem vyčkat.

Představme si, že jsme policisté, kteří mají 4 podřízené. Naším úkolem je ověřit, zda mládeži, osobám mladším 18 let, není prodáván alkohol. Z místního nočního podniku přišli ráno 4 naši podřízení, každý s kamerovým záznamem, který má několik hodin. Každý z policistů měl za úkol natočit, zda mládež není prodáván alkohol, každý zvolil jinou strategii. První policista kameru nasměroval na bar, kde se prodává alkohol, a natáčel všechny návštěvníky klubu, kteří si ten večer alkohol objednávali. Druhý policista taktiku okoukal od prvního, nedomyšlením věci však umístil kameru na druhý bar, kde se prokazatelně prodávají výhradně nealkoholické nápoje. Třetí policista zvolil taktiku, že se celý večer zaměřil na chlapce, kterému bylo 16 let a celý večer natáčel, co vše chlapec v klubu dělá, kupuje i konzumuje. Čtvrtý

policista celý večer sledoval dívku stejně jako třetí policista, následně však zjistil, že dívka je 19 let. Videá mají několik hodin, přehrávat je všechny by bylo náročné. Které bychom si ovšem měli přehrávat, abychom kontrolu pití alkoholu řádně provedli? Které záznamy musíme vidět, abychom ověřili, zda osoby mladší 18 let nekoupily alkohol? A které videozáznamy oproti tomu můžeme pominout?

Odpověď je shodná, jako na předchozí otázku...respektive odpověď je stále stejná, vizte závěr příspěvku. Z hlediska formální logiky totiž nejde o druhou otázku. Oba dva příklady jsou shodné. Ve formální logice bychom je zapsali: $A \Rightarrow B$; rozvinutou větou: pokud A, tedy B; pokud liché číslo, tedy samohláska; pokud věk osoby menší než 18 let, tedy nesmí být prodán alkohol. Z tautologického hlediska se jedná o implikaci.

V prvním případě podstatná část lidí ve správné odpovědi selhává. I autor, když poprvé otázku dostal, ve správné odpovědi selhal. Druhá otázka je ovšem podstatně intuitivnější, nemá smysl přehrávat si video s nealkoholickým barem ani dospělou ženou, neboť na nich neověřím, zda osoba mladší 18 let zakoupila alkohol. Jen ostatní dvě videa mi pomohou zjistit, zda zákaz je dodržován.

Důvodem pro tento paradox je přirozený způsob uvažování lidí. Všichni uvažujeme lépe názorně než abstraktně. Všichni se identifikujeme s některým z aktérů příběhu. Tímto příběhem může být román, ale i dopravní nehoda nebo příklad s pitím alkoholu v baru. Proto s mnohými se na vyhodnocení příčiny dopravní nehody, kde proti sobě stojí rychlost řidiče na hlavní pozemní komunikaci oproti nedání přednosti v jízdě řidičem vyjíždějícím z vedlejší, neshodneme, dokud používáme čirou intuici. Někteří z nás si připouští, že se jim může snadno stát, že někoho přehlédnou a nedají mu přednost. Jiní jsou si v této otázce více jistí a věří, že i rychle se dá jet v rámci bezpečnostních mezí. Podle toho intuitivně výše uvedený příklad hodnotí.

I dojmy a pocity, intuitivní úvahy o tom, co je správné a špatné, spravedlivé či nespravedlivé, patří k rozhodování soudu, státních zástupců, ad. Proto se soudci nemusí obávat, že by je kdy mohla vytlačit umělá inteligence. Tyto hodnoty ovšem nepatří rozhodně do části, kde se zkoumá příčinná souvislost mezi jednáním osoby a následkem, který její jednání vyvolalo. Daná část posouzení trestného činu se nazývá kauzálním nexem a zkoumá se v rámci posouzení tzv. objektivní stránky trestného činu. Tato část má vždy zůstat ryze logickou a racionální úvahou. Až při zkoumání subjektu trestného činu, subjektivní stránky, míry porušení nebo ohrožení objektu trestného činu a případných kritérií přiměřenosti trestu, mají nastupovat i pocitové úvahy, které mohou být individuální. I proto nemusí vždy rozhodnutí práva být totožné s hodnocením odborníka.

S poděkováním Mgr. Michalu Roubíčkovi a doc. JUDr. Tomáši Sobkovi, Ph.D.

5. LITERATURA

- [1] Rozsudek Vrchního soudu v Praze z 24. 9. 2015, sp. zn. 2 To 75/2015,

Správná citace:

ČUDA, T. Různé metody zjišťování skutkového stavu v právu oproti jiným vědním oborům. *Soudní inženýrství*, 2023, 34(1), 70–73. DOI: <http://dx.doi.org/10.13164/SI.2023.1.70>. ISSN 1211-443X.